

Az egykori szentesi izraelita népiskola története

Készítették Kovács Benedek vezetésével a szentesi Zsoldos Ferenc Középiskola
11.G osztályos tanulói

2014.

Amikor szeptemberben értesültem a *Melamed Múlt tanítói* című pályázatáról erkölcsi kötelességemnek, de egyben rendkívül nemes feladatnak is találtam, hogy újdonsült osztályomat, a 11.G-t, akiket alig pár héttel korábban ismertem meg, benevezzem a versenyre és velük közösen feldolgozzam az egykori szentesi izraeli népiskola történetét.

Az osztályba szakiskolát végzett tanulók járnak, akik a következő két évben szakmájuk mellé érettségi vizsgát akarnak szerezni. Bízom benne, hogy sikerül őket bevonnom a munkába, mert alapvetően nyitott, érdeklődő embereknek ismertem meg őket. Biztos voltam benne, hogy a szentesi izraelita elemi iskola története számos tanulsággal fog szolgálni a régi idők iskolai viszonyairól, Szentes város eltűnt lakóiról, velünk maradt emlékeikről. Az iskola kapcsán rengeteg új, a szentesi zsidósággal kapcsolatos ismeretet szereztünk, amelyek ugyan a dolgozatba nem kerültek bele, de bővítik tudásunkat az egykor itt élt zsidó közösség kultúrájáról, életéről. A pályázaton való részvételhez hozzátartozik még, hogy személyes kíváncsiságom engem is motivált, mivel tizenkét éve, tanárként nősültem Szentesre a Dunántúlról és a kutatás révén jobban megismerhettem lakóhelyem történetét.

Azonban nem volt könnyű dolga a diákjaimnak, akikkel az egykori izraelita népiskola történetének felderítésére vállalkoztunk. Hetven évvel a második világháború után már alig akadt ember, aki még személyesen ismerte az egykori iskola tanárait, diákjait. Bár a szentesi zsidóság történetét helytörténészek már az ezerkilencszázhetvenes évek elején elég részletesen feldolgozták, a szentesi levéltár sem a hitközségről, sem az iskoláról nem rendelkezik dokumentumokkal, vagy fényképekkel. Így például a négyezer fényképből álló levéltári gyűjteményben egy rabbiról sem található fénykép, szemben más felekezetektől származó képanyagokkal. Az eredeti dokumentumok hiánya valószínűleg annak tudható be, hogy a szentesi zsidók gettósításakor az emberek csak nagyon kevés személyes holmit vihettek magukkal, hátrahagyott vagyonukat pedig vagy szomszédaik hordták szét, vagy államilag másoknak kiutalták, így a mások számára akkor értéktelennek tűnő személyes tárgyaik, dokumentumaik, fényképeik elkallódtak, megsemmisültek.

Pedig ma, amikor egyre több a holokauszt-tagadó, akik arcátlanul és gúnnal állítják, hogy a holokauszt nem is volt és az egész a nemzetközi zsidóság kitalációja agresszív külpolitikájuk alátámasztására, egyre fontosabbá válik, hogy a történelem könyv statisztikai adatai mellett a halálgyarak mártírjaiban a fiatal generáció az egykor hús-vér, érző, élő és élni akaró emberek személyes történeteit is megismerje. Fontos, hogy beszéljünk róluk, hogy megismerjük őket. Mert nincs arra biztosíték, hogy a fasizmus örülete a népiertés ne ismétlődjön meg, hiszen a világban azóta és ma is újra és újra megtörténik, ahogy megtörtént a jugoszláv népek háborújában, az afrikai polgárháborúkban, vagy ahogy zajlik ma is az Iszlám Állam nevében.

A pályamunkával való foglalatosság révén, a diákok talán azt is megértették, hogy mára az antiszemitizmus karöltve a szélsőséges nacionalizmussal megint a mindennapi élet ismertetőjegye lett, a médiumokban, a közbeszédben, de még a Parlamentben is naponta találkozunk vele. Remélem, hogy ráébredtek arra, hogy miről is van szó, amikor valakik zsidóznak, nacionalista jelszavakat skandálnak, saját nemzetüket más népeknél különbnek vélik.

Nem utolsó sorban azért is fontos beszélnünk Szentes egykori zsidó közösségéről, mert Németországgal szemben hazánk még sohasem nézett szembe a holokausztban viselt felelősségével. Sőt, két emberöltővel a holokauszt után nemcsak hogy az átlagember véli úgy, hogy nekünk magyaroknak semmi közünk nem volt a magyar zsidók deportálásához, de a Magyar Állam emlékművet is állít annak, hogy mindez a németek „sara”. Csakhogy az igazság ezzel szemben egészen más.

Sajnos a Szentesről deportált zsidók közül alig néhányan tértek vissza a háború után. A Holokausztban elpusztított közösség emlékét a szentesi zsidó temetőben található mártír emlékmű mellett a jeruzsálemi Yad Vashem Emlékhely és Múzeumban található Közösségek völgye is őrzi.

Szentes neve más környékbeli települések mellett a sziklába vájt Közösségek völgyében, ahol az ötezer részben vagy teljesen elpusztított európai zsidó közösségre emlékeznek. (Kovács Benedek felvétele)

A levéltári források a zsidóság szentesi megtelepedéséről az ezerhétszázas évek végétől, az ezernyolcszázas évek elejétől tartalmaznak adatokat. Az 1817-es összeírás tizenhét zsidó családról és kilencvenkét személyről tesz említést. Az izraelita népesség gyarapodását jelzi, hogy 1848-ban családtagokkal együtt már ötszázkilenc fő lakik Szentesen. 1854 nyarán a szentesi zsidó hitközségben elvi döntés született egy új templom építéséről, mert az addig használt imaház a gyülekezet számára már szűknek bizonyult. Az 1867-es kiegyezés az izraelita felekezet számára is nagy horderejű változást hozott, ugyanis az 1867. évi XVII. tc. az izraelita vallás egyenjogúsításáról kimondta, hogy az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottak, továbbá hatályon kívül helyezte minden ezzel ellenkező törvényt, rendeletet és jogszokást. Ezt követően a templomépítés ügye is felgyorsult, 1871-ben a szentesi zsidó közösség az őszi nagyünnepet már az új templomban tartotta. Az egykori izraelita iskola épületével ellentétben a zsinagóga épülete ma is áll, a hit házából azonban a kultúra háza lett¹, amely ma a városi könyvtárnak² ad otthont.

Harsányi László a szentesi izraelita hitközség történetét bemutató monográfiájában egy teljes fejezetet szentel az iskolának. Az iskoláról szóló ötödik fejezetet a következő gondolatokkal vezeti be:

„A zsidó iskola története a szentesi zsidóság történelmének egyik legnagyobb lapja. Fenntartásáért a legnagyobb küzdelmet folytatta a

¹ http://www.szentes.hu/?page_id=996

² http://www.szentes.hu/?page_id=3492

hatóságokkal, a szegénység szülte tehetetlenségével, saját tagjai indolenciájával, sőt olykor a tanítóival is. A fény mellett ugyan ott lappang az árnyék is, mégis az iskola egyetlen olyan kultúrintézménye a szentesi felekezeti közösségnek, mely méltóan sorakoztatja más neves közösségek mellé, időrendben a legtöbbet még meg is előzi. ... Szentesen már 1841-ben működött az új iskola, holott a legtöbb községben csak a német világ³ hozta meg azt.”⁴(127. o.)

A Szentesi Izraelita Elemi Népiskolát Schlésinger Vilmos első előljáró kezdeményezésére 1841-ben alapították. A fenntartására előirányzott évi ezer forintot a gabellából – a kóser vágásért fizetett hitközségi adóból – szándékoztak előteremteni. Az iskola épületének Absalom köteles mester házát vásárolták meg, amely a mai Kossuth utca 13. szám alatt állt. Az alapítás napját sokáig május 25-én ünnepelték, ami régen majális és ünnepnap volt⁵. Az első tanév is valószínűleg ezen a napon, nyári félévvel indult. Akkoriban a tanév német mintára két félévből állt, amelyből a téli októbertől március végéig, április elejéig (ti. húsvétig), a nyári áprilistól szeptemberig tartott.

A város zsidó közösségnek bizonyára már korábban is volt iskolája, ahol gyerekeik hébert és vallási ismereteket tanulhattak, „a XX. század második évtizedében még éltek Szentesen olyan idősebb hitközségi tagok, akik egy rendes iskolai padokkal ellátott „chéder”⁶-re emlékeztek a Bocsakay utcában.”⁷ Azonban a népiskola, német nevén a „Jüdisch-deutsch-ungarische Normalschule”, ahogy azt neve is mutatja már többnyelvű volt, ahol a héber mellett magyarul és németül is folyt a tanítás. A világi tantárgyak közül magyarul oktatták a magyar nyelvtant és a történelmet. Az első tanítókról keveset lehet tudni, csak Abeles és Gross neve maradt fenn. Gross volt a magyar tanító – a tanítás akkoriban nem osztályok szerint, hanem tantárgyak szerint folyt - és egyben a község magyar írnoka⁸. Őket a hitközség az 1845-ös és a 1846-os tanévre vette fel, az 1845 előtti tanítókról nincs adatunk. Az iskola egyik első igazgatója Piltz Sámuel volt, aki 1846-tól a gyülekezet rabbija is lett. 1848-49-től három új tanító is érkezett az iskolába: Hönigsfeld Lipót, Winter Salamon és Böhm Móricz⁹. A tanítók kinevezése évről-évre, szemeszterről szemeszterre történt. 1852-ben a nyári szemeszterre három új tanítót is felvettek, akik közül a héber szak tanítója, Felsenburg Adolf állandósul.

A tanítók fizetése 400-500 forint, a segédtanítóké 250-300 forint volt, ami nem különbözött más felekezetek tanítói fizetéseitől. Nem volt megkülönböztetés, a településen békésen éltek egymás mellett a zsidók és a keresztények. Az iskola igazgatója 1852-től Spitzer Sámuel volt. Harsányi monográfiájából azt tudjuk meg róla, hogy Spitzer komolyan vette igazgatói feladatát és erélyesen fellépett a hanyag iskolalátogatással szemben, s „minden szigora ellenére, vagy talán éppen ezért, nagyon meg voltak vele elégedve a szülők.” (129.o.) Az iskolát 1856-ig vezette, távozása után az 1856/57-es tanévben Schönthal Antal hitközségi tag lett az ideiglenes igazgató, akit 1857 októberétől Goldzieher M. Henrik rabbi követett. A helytartótanács 1859. január 1-jén Felsenburg Adolfot nevezte ki igazgató-tanítónak. Azonban 1863-ban már dr. Pollák Sándor orvos, a helyi kórház megalapítója, vezette az iskolát.

³ a német világ = az 1850-es évek, az Entwurf, vagyis az osztrák tanügyi rendszer kiterjesztése Magyarországra, az erőszakos németesítés ideje

⁴ Harsányi László A szentesi izraelita hitközség története Budapest: MIOK, 1970 (A Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 3.)

⁵ Május 25-e Orbán a szőlősgazdák, kádárok, kocsmárosok védőszentjének napja.

⁶ Szoba, tanulószoba. A régi zsidó iskola neve. Régen a hitközségek bocsátottak szolgálati lakást a rabbi és családja rendelkezésére, különösen ügyelve arra, hogy a rabbinak legyen fogadó-, tanulószobája, ahol külön iskola vagy tanház nem létezett.

⁷ Harsányi László A szentesi izraelita hitközség története Budapest: MIOK, 1970 (A Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 3.) (128. o.)

⁸ Harsányi László A szentesi izraelita hitközség története Budapest: MIOK, 1970 (A Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 3.) 128. o.

⁹ Vigh Éva A szentesi zsidóság története a kezdetektől napjainkig, szakdolgozat, SZTE BTK Újkori és Legújabbkori tanszék, 2006.

Az iskola felügyeletéről azt tudjuk, hogy a tanfelügyelő 1855-ig Basa József szolgabíró volt. Az iskola bizottmányának kérésére 1857-től a helytartótanács a megyei zsidó iskolák szakszerű ellenőrzést a szegedi rabbira, Lőw Lipótra bízta. 1864-től azonban a nagyváradi tanulmányi főigazgató alá tartozott az iskola.

Az iskolában a fiúk és a lányok külön tagozaton tanultak, a fiúké négy, a lányoké három évfolyamos volt. Az első osztályban a fiúknak heti 12, a lányoknak 9 krajcár volt a tandíja, a felsőbb évfolyamokon már a szülők anyagi helyzete alapján állapították meg a tandíj összegét. Az iskola tanulói létszámáról egész pontos adatokkal rendelkezünk, 1843-ban hetvenkét fizető tanuló járt az iskolába, a fizetés alól fel volt mentve tíz szülő. 1851-ben a három osztállyal és három tanítóval működő iskolába 69 fiú és 35 lány járt¹⁰.

A szentesi izraelita iskola későbbi tanítóiról és munkásságukról már jóval többet tudunk. Az iskola felvirágoztatásában kiemelkedő tevékenységet végzett Felsenburg Adolf, aki 1852-től hitoktatója, később évekig igazgatója volt az iskolának. A tanulók szülei rendkívül elégedettek voltak Felsenburg személyével és kifejezetten kérték, hogy szerződését annak lejártakor további három évvel újítsák meg. Felsenburg tanítói tevékenysége olyan kiemelkedő volt, hogy végül összesen negyven évig állt az iskola szolgálatában. A tanítás mellett a hitközség, a Szentegylet ügyeiben is aktívan vett részt. Az erényt és a szorgalmat, a kötelességtudást nem csak hogy megkövetelte tanítványaitól, hanem ezekben személyes példájával elől is járt. Munkássága idején virágzott az iskola. Jó eredményei miatt, 1856 áprilisában főtanodává (Hauptschule) emelték a szentesi zsidó iskolát. Tanítói attól kezdve főtanodai tanítók (Hauptschullehrer), illetve főtanodai altanítók (Hauptschulunterlehrer) voltak, az iskola tanulói a negyedik osztály elvégzése után pedig gimnáziumba, vagy reáliskolába léphettek.

A Felsenburg Adolf által irányított iskola eredményességéről elismerően ír az 1877/8 tanévi értesítő Szentes műveltségi állapota című fejezetében Zolnay Károly református tanár, oktatásszervező, aki a szentesi református gimnázium megteremtője és első igazgatója volt:

”A mózes vallású férfiak száma 480, a nőké 490, összesen mindkét nem 970. A férfiak közül tud olvasni - írni 395 = 82%; a nők közül 376 = 76.73%; csak olvasni tud férfi -, nő 7 = 1.42% ... Az összes mózes vallású lakosnak olvasni - írni tud 79.48% százaléka; ...

Ezen itt föltüntetett eredményekből láthatjuk, hogy ha az olvasni - írni tudás vagy nem tudás véteik fel alapul a műveltség megállapítására, akkor városunk hitfelekezetei közülső helyen állnak a mózes vallásúak ...

Az egyes felekezetek műveltségi állapotában ezen nagy különbséget látván, önkényt felmerül lelkünkben a kérdés: vajjon mi lehet ennek oka? A vizsgálódó elme ugyanis nem elégszik meg pusztán az eredményekkel, hanem egyszersmind kutatja az eredmények okait is. Én ennek okát nagy részben a foglalkozásban keresem és találok, mert az kétségtelen, hogy a foglalkozással együtt járó különféle körülmények igen nagy befolyással vannak a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó egyéneknek mind testi, mind szellemi fejlődése és így közműveltségére is. — A mely társadalmi osztály kiválólag kereskedelemmel foglalkozik, az már foglalkozásánál fogva a forgalmi központhoz van kötve, ezen forgalmi központokon pedig a közművelődés eszközei könnyen föltalálhatók lévén, a műveltség is könnyebben megszerezhető, de meg más részről már maga a kereskedelmi foglalkozás is nagyobb értelmi qualificatiót kíván, mint p. o a földművelés. ...

Ezen általam itt felemlített körülményből könnyen megmagyarázható városunkban a mózes vallású lakosság

¹⁰ Harsányi László A szentesi izraelita hitközség története Budapest: MIOK, 1970 (A Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 3.) 129. o.

magasabb műveltségi niveauja, mert az köztudomású dolog, hogy ezen vallásfelekezet hivei legnagyobb részben a kereskedelmi osztályhoz tartoznak: míg a többi felekezetek tagjai inkább az iparos, de főként a földmivelői osztályba sorozhatók. Hogy pedig különösen nálunk az alföldön a földmivelői foglalkozás mellett, a műveltség feltételei legnehezebben szerezhetők meg, azt mindenki tudja, ki a magyar alföld gazdálkodási viszonyait ismeri; hol a földmivelő népnek igen tekintélyes része az év legnagyobb részében, sőt egész éven át, künn a tanyán, — távol a várostól; elzárva a művelődhetésre megkívántató minden alkalomtól és eszköztől — tölti életét.” (8-9. o.)¹¹

Zolnay részletesen beszámol a felekezeti iskolákról is, negyedikként említve a mózes vallású hitfelekezet népiskoláját: „Ezen felekezetnek van egy négy osztályú vegyes elemi iskolája há-rom tanítóval Az I-ső osztályban van 24 fiu és 21 leány, összesen 45; a II-ik osztályban fiu 13, leány 10, összesen 23; I I I ik osztályban fiu 18, leány 15, összesen 33; a IV-ik osztályban fiu 17, leány 8. összesen 25 tanuló. A fiu tanulók száma 72 = az összes mőz. vallású férfi lakosságnak 14.76°|0 százaléka, a leánytanulók száma 54 = az összes mőz. vallású nőlakosságnak 11.00°0 százaléka, mind két nemű tanuló összesen 126 = az összes mőz. vallású lakosságnak = 13.09% percentje.

Ezen tanulók 4 tanteremben oktattattak, jutott egy tanteremre 31.5 tanuló. Három tanító vezetése alatt jutott egy tanítóra 42 tanuló.

A szükséges iskolai bútorok és taneszközök meg vannak. Az iskolai könyvtárban Van 100 különféle mű 100 kötetben. Az iskola részére folyóiratok nem járnak.” (17-18. o.)¹²

Felsenburg a szentesi zsidók történetének kimagasló alakja. Az 1852-től 1880-ig tartó majd harmincéves időszakban az iskolában és a hitközségben tett szolgálataival közel harminc éven át képviselte az állandóságot. Haraszi a hitközség mindenese névvel illeti, mert tanítói munkája mellett a Szentegylet, a Talmud Tóra jegyzői teendőit, iskolai és egyleti pénztárnokságot, valamint anyakönyvvezetői munkát is ellátott.

Felsenburg Adolfot 1877 szeptemberében az Országos Izrealita Tanítóegylet tiszteletbeli tagjává fogadta. A tagságról kiállított díszokmány átadására 1878. március harmadikán ünnepélyes keretek között került sor, amiről a Szentesi Lap 1878. március 10-i¹³ száma részletesen beszámolt. Reininger Jakab iskolaszéki elnök vezetésével egykori tanítványai bizottságot hoztak létre, hogy az ünnepélyt minél emlékezetesebbé tegyék. Ezért a volt tanítványok között gyűjtést szerveztek, hogy tanítójukat megajándékozassák, amire végül 200 forintnál magasabb összeg halmozódott fel. Az ünnepségre felekezeti különbség nélkül jöttek résztvevők. Az ünnepség megnyitóján 150 gyerek énekelte a zsinagógában a szózatot. A tudósításból az is kiderül, hogy az idős tanító egykori tanítványaitól egy ezüst menórát (karos-gyertyatartót) kapott ajándékba. A régi diákok, kollégák, a hitközség elöljáróinak köszöntői után az ünnepség hivatalos része a Himnusz eléneklésével ért véget, éppen úgy, ahogy ez a mai iskolai ünnepségeken is történni szokott. Az ünnepélyen az izraelita hitközség tagjain kívül a városi tanács tagjainak, valamint a katolikus és a református iskola tanárainak küldöttsége is részt vett. Az ünnepség este hét órakor vacsorával, majd éjjel kettőig tartó táncmulatsággal folytatódott. Az újságcikk szerzője, F. B. szerint, ami bizonyára

¹¹ Zolnay Károly: Szentes Műveltségi állapota - <http://ekonyvtar.vkszh.hu/jadox/portal/displayImage.psm1?offset=1&docID=36494&secID=10320&qdcId=0&limit=100&schemaId=null&filter=szentes+m%C5%B1velts%C3%A9gi+%C3%A1llapota&action=browse&site=search&type=simple>

¹² Zolnay Károly: Szentes Műveltségi állapota - <http://ekonyvtar.vkszh.hu/jadox/portal/displayImage.psm1?offset=1&docID=36494&secID=10320&qdcId=0&limit=100&schemaId=null&filter=szentes+m%C5%B1velts%C3%A9gi+%C3%A1llapota&action=browse&site=search&type=simple>

¹³ http://epa.oszk.hu/01800/01889/00274/pdf/Szentesi_Lap_EPA01889_1878-03-10_10.pdf - A kegyelet ünnepélye

Friedmann Bernát tanító monogramja, a példaértékű ünneppé tette a szentesi izraelita hitközség megbizonyította, hogy a korszellem és a felvilágosodottság színvonalán áll, mert a tanítót nem a zsidók zsidójának, hanem szakembernek tekintik, akire legdrágább kincsét, a gyermekeit bízta. Felsenburg Adolf három évvel később, 1881. december 22-én hunyt el¹⁴.

Felsenburg Adolf idején az izraeliták iskolája rendkívül jó híre tett szert és népszerű volt a nem zsidó szülők között is, akik szívesen írták oda gyermekeiket. Az 1878-as híradásból az is kiderül, hogy a köztisztviselőben álló idős tanító úr kollégái Goldstein Ferenc, Schreiber (Sugár) Ármin és Friedmann Bernát voltak, akik közül utóbbi volt a legfiatalabb. Schreiber (Sugár) Ármin 1878 és 1882 között dolgozott az iskolában, a tanítói állásáról való lemondása után a hitközség elnöke volt. Az iskola tanárai közül az említettekén kívül ismeretes még Ehrlich M. L., aki 1856-1865 között volt az iskola tanára, Szentesről való távozása után Körmenten lett rabbi. Az iskola további kiemelkedő tanárai voltak még: Czukkermann Bernát – 1862-1869 között, később egyéb tisztségei mellett iskolaszéki elnök is volt; Frank Ármin – 1864-1871 között, majd a szentesi polgári iskola francia és német nyelvtanára; valamint Lerner Vilmos - 1871-76 között, aki ezután az erzsébetfalvai polgári iskola tanára lett. Lerner Vilmosról több emléket is őriznek a Szentesi Lapok az 1870-es évekből, amelyek rendszeresen közölték folytatásokban idegen nyelvű elbeszélésekből készült fordításait, azonkívül az izraelita felekezeten belüli viszály elsimítására irányuló cikkét¹⁵, vagy hirdetését, amelyben különórák adására ajánlkozik¹⁶:

Az iskola jó hírét öregbítette az a polgári iskolai, vagy gimnáziumi tanár is, aki az elemi iskolák gyenge eredményű végzőseire utalva egy vitában az izraelita iskola növendékeivel példálózik:

„A növendékeikről szóló eredmény azt bizonyítja, hogy annyi tantárgy mellett is (három nyelv) növendékeinek a körülményekhez képest nemcsak jó, hanem sokkal jobb alapot adtak, mint amilyennel más elemi iskolák növendékei az egyedüli anyanyelv és kevesebb tantárgy tanulása mellett bírnak. ... Tudnak ám legalább helyesen írni és jól számolni.” (132-133. o.)¹⁷

Hasonlóan szép elismerése volt az iskolában folyó oktató-nevelő munkának, amit a szegedi szakfelügyelő, Vass Mátyás írt a látogatási naplójába:

¹⁴ <http://www.geni.com/people/Adolf-Aharon-Felsenburg/6000000011516208649>

¹⁵ http://www.epa.hu/01800/01889/00191/pdf/Szentesi_Lap_1876-06-11_24.pdf

¹⁶ http://epa.oszk.hu/01800/01889/00031/pdf/Szentesi_Lap_EPA01889_1873-03-23_12.pdf

¹⁷ Harsányi László A szentesi izraelita hitközség története Budapest: MIOK, 1970 (A Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 3.)

„Kitűnő eredmény minden osztályban, különösen a magyar nyelv, a magyar nemzeti szellem és hazafias szellem dícsérendő és kitűnő.” (133. o.)

Azonban az iskola történetében saját korszakot teremtő kitűnő tanár és igazgató Felsenburg halálával véget ért a virágzás és megkezdődött a hanyatlás korszaka. A századfordulón komoly válságba került a hitközség, amely az ortodoxok kiválásához vezetett. A Szentesi Lap többször is beszámol a hitközségen belüli viszálykodásról, említésre méltó a 1889. szeptember 8-ai számban megjelent zajos közgyűlés című hír¹⁸, illetve a Szentesi Lap 1895. november 1-jei kiadása, amiben új hitközségi eljárók választásáról, köztük az iskolaszéki tagok kinevezéséről és a belső konfliktusok rendeződéséről írnak¹⁹.

A szakadásból kialakuló anyagi krízis következtében a kézimunka tanítónőn kívül, a korábbi négy férfi tanítóból is elbocsátottak egyet. A hitközség egyre nyomasztóbb anyagi helyzete miatt a hitközség közgyűlése 1887 novemberében határozott az iskola községire történő átalakításáról. Szinte azonnal döntés is született az intézmény 1878. december 31-eli megszűntetéséről. A város képviselő-testülete azonban nem vette át az iskolát, a döntését azzal indokolva, hogy a város nem köteles sem községi iskolát állítani, sem a tanítók ellátásáról gondoskodni.

Az iskolában a nehézségek és a csökkenő tanulólétszám ellenére is tovább folyt a tanítás Schreiber (Sugár) Ármin és az idős Felsenburg Adolf áldozatos munkája révén. Ebből az időszakból említésre méltó Sugár Ármin hazafias indítványa²⁰, amely más tantárgyak javára a német nyelv mellőzésére tesz javaslatot. Indítványáért Sugárt a képviselő-testület nagy szótöbbséggel iskolaszéki taggá választotta meg:

...nap hosszu orrai nagyja el a kuzuteret. ha:
 — **Hazafias indítvány.** Sugar Ármin, a „c(
 szentesi hitelszövetkezet könyvelője, a hitközség f. bel
 hó 6-an tartott üléseben azon javaslatot tette, hogy kö:
 a német nyelv mellőzésével, a többi tantárgyak tani go:
 tására fordítassék nagyobb gond. E hazafias indit sel
 vany behatása alatt, a képviselő-testület Sugart nagy jar
 szótöbbséggel iskolaszéki tagga valasztotta meg. bel

Felsenburg személye azonban pótolhatatlannak bizonyult, örökébe nem tudtak megfelelő személyt állítani. Felsenburg halálát nem sokkal egy másik tanító halála is követte, röviddel rá pedig Sugár Ármin is lemondott, ami megpecsételte az iskola sorsát. Az 1882/1883-as tanévben három új tanítót is felvesznek az iskolába, de véglegesítésük után elhanyagolják kötelességeiket, ráadásul az iskolán kívül sem élnek példás életet. Egymás közti civakodásaikról²¹ a Szentesi Lap is

¹⁸ http://epa.oszk.hu/01800/01889/01298/pdf/Szentesi_Lap_EPA01889_1891-09-08_109.pdf

¹⁹ http://epa.oszk.hu/01800/01889/01934/pdf/Szentesi_Lap_EPA01889_1895-11-01_130.pdf

²⁰ http://epa.oszk.hu/01800/01889/01298/pdf/Szentesi_Lap_EPA01889_1891-09-08_109.pdf

²¹ http://epa.oszk.hu/01800/01889/01087/pdf/Szentesi_Lap_EPA01889_1890-05-02_52.pdf

beszámol, amiből azt is megtudjuk, hogy az egyik akkori tanítót Taub Dávidnak hívták. A levelet író Feldmann Samu később a szentesi népiskola vallástanára is volt:

Szere
ncsér
e
1888
dece
mber
ében
a
közg
yülés
mege
ngedt
e,
hog
az
akko
r már
csak
két
taner
ővel
műk
ödő
iskol
ába
felve
gyen
ek
egy

1000 választó.

(Másolat) *Tekintetes elnökség!*

Miután tudomásunkra jutott, hogy becses hitközségükben előttünk ismeretlen egyének által nevünkben levelek mutattnak fel azon célból, hogy a helybeli neolog rabbi főtiszt. dr. Klein ur becses személyét rágalmazzák és becsméreljék, erkölcsi elmulaszthatlan kötelességünknek tartjuk az igazság nevében a tek. címnek becses tudomására hozni, miszerint igaz, hogy ottani collegánk: Taub Dávid tanító ur nálunk kérdezősködött (de a legtisztességesebb és részrehajlatlan módon) és mi tárgyilagosan és az igazságnak teljesen megfelelően válaszoltunk; válaszunk azonban semminemű rágalmazást vagy becsmérlést nem tartalmazott; mert ilyesmit nem is tartalmazhatott; és így azon leveleket, melyeket ugyszólván házról-házra hordoznak, és a melyek állítólagosan tőlünk származnának, alávaló hamisítványoknak nyilvánítjuk; mert őszintén megvallva, főtiszt. dr. Klein ur becses személye ellen még az irigység sem mondhat rosszat, sőt kivétel nélkül ugy a saját, mint az orthodox hitközségben mindenki előtt köztiszteletben és szeretetben részesül.

Kelt Kolozsvárt, 1890. april hó 21.

Feldmann Samu, okl. tanító.

Ezen levél teljes tartalmát igazolja
Kolozsvárt, 1890. april hó 21.

Ilkovits Sámuel, ig. tanító.

segédtanítót. Az állásra egy nagyon jó pedagógust kaptak, aki pár hónap alatt ki is érdemelte a véglegesítést. 1892-ben 109 növendék járt az iskolába, s további személyi változások folytán kiváló tanerők kerülnek az iskolába. Ennek eredményeként a huszadik század elején másodvirágzását éli az iskola, amely egybeesik Fodor Dávid működésével. Fodor Dávid elismert városi tanító volt, versengtek érte a más vallásúak is, akik „nemcsak hogy a zsidó iskolába küldték gyermekeiket tanulni, de iskolán kívül is vele taníttatták felnőtt gyermekeiket. Ideális volt a hitközséggel való viszonya, továbbá a város társadalmában is jelentős szerepet játszott, magáévá téve minden közhasznú ügyet. Érdemei elismerésül az iskolaszék 1910-ben megbízta az iskola vezetésével és a tanítás közvetlen felügyeletével.”²²(135-136. o.) Sajnos a kitűnő magiszter férfikora delén fiatalon elhalálozott, halálhírét a Szentesi Lap 1912. július 7-i száma²³ közli:

²² Harsányi László A szentesi izraelita hitközség története Budapest: MIOK, 1970 (A Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 3.)

²³ http://epa.oszk.hu/01800/01889/03207/pdf/Szentesi_Lap_EPA01889_1912-07-07_54.pdf

SZENTESI LAP

Elhaltak: Pap Márton 79 éves, Juhász Bóka Ferenc 79 éves, Fejős Imre 17 napos, Molnár Farkas Mária 66 éves, Szegi Mária 3 éves, Berezvai Erzsébet 2 hónapos, Kátai Pál Viktória 19 éves, Máriás József 62 éves, Csikós Mária 73 éves, Biácsi Ilona 2 hónapos, Barta Imre 6 hónapos, Gőzö Molnár Mária 5 éves, Török Antal 20 hónapos, Botlyán László 1 éves, Nyiri Anna 78 éves, Török Mária 42 éves, Virágos Sándor 28 éves, Józsa János 2 hónapos, Török Lidia 48 éves, Fodor Dávid 47 éves, Török Margit 1 hónapos, Szabó István 3 hónapos, Mányai Jusztina 11 éves, Szamosközi Terézia 2 hónapos, Fodor Juliánna 1 éves, Sebesi Judit 79 éves.

A szentesi iskola azonban ezt a válságot is leküzdötte, s nagyjából ebben az időben a hitközség új modern iskolát emelt a Horváth Mihály utcában. Erről az épületről egy bélyegkép is fennmaradt a Nagy Imre-féle monográfiában²⁴, amit a Szentesi Levéltár bocsátott a rendelkezésünkre:

Fodor halálával végleg megszűnt az iskolában a harmadik tanítói állás, valamint a zsidó vallású tanulók létszáma is csökkenni kezdett, ami miatt a harmadik álláshely betöltése szóba sem kerülhetett. Hosszas betegeskedés után a maradék két tanító egyike 1919-ben elhunyt, a mivel az

²⁴ Nagy Imre Szentes, A magyar városok monográfiája, Bp. 1928. (192. o.)

iskola másodvirágzása véglegesen megszakadt. Az első világháború, majd a forradalmi állapotok következtében a tanulmányaiban visszamaradt ifjúság továbbra is nélkülözni kényszerül a második tanítót.

Bár egymást igen hamar váltó személyekkel a második tanítói álláshelyet még egyszer-másszor betöltik, amikor Földes Sámuel tanítót huszonöt évi szolgálata után az 1920-as évek közepén nyugalmazzák, az iskola már csak egy tanítóval, Vajda Dáviddal, működik tovább, aki tanítói tevékenysége mellett a hitközség jegyzői teendőit is ellátta. Az iskolában tanulók létszáma ekkor már csak 40 fő volt. Bár Vajda Dávid és Révész István, az iskolaszék elnöke, mindent megtettek, a Vallási- és Közoktatásügyi Minisztérium a tanulók alacsony létszámára tekintettel 1931-ben megvonta az iskola addigi anyagi támogatását, vagyis a tanítói fizetést kiegészítő államsegélyt. A gondokat tetézi a Közép-Európára begyűrűző első gazdasági világválság, ezért 1931 őszen az iskola nem nyit ki. A szülők gyermekeiket magántanulónként a református iskolába íratják be, akiknek vizsgákra való felkészítésével Klein Miklóst a ceglédi főrabbi öccsét, az Izraelita Tanítóképző jelesen végzett növendékét alkalmazták.

1932-től Klein Miklóssal újra kinyit az iskola. Ebben az időben Kálmán Géza, egy rendkívüli képességű, nagyon szerény és önzetlen tanár áll az iskolaszék élén, aki tornában kimagasló eredményeket ér el a szentesi reálgimnázium általa betanított csapatával Budapesten a középiskolák országos versenyén. Kálmán Gézát 1944-ben az elsők között deportálták Havas József gyógyszerésszel, Gunst Sándor hitközségi elnökkel, Lampel Béla bankigazgatóval, Wellisch István ügyvéddel együtt, neveik a többi, a mintegy nyolcszáz áldozat neve között a szentesi izraelita temetőben felállított holokauszt emlékművön olvashatók. Harminc évet meghaladó tanári működése után tisztében őt dr. Vajda Antal, majd dr. Balázs Imre követte az iskolaszék élén.

A második világháborúban szünetelt az intézmény működése. A második világháborús deportálást követően a város zsidó lakossága rendkívül megfogyatkozott. Bár az iskola ugyan túlélte a hitlerizmust és 1945 után az utolsó tanító, Klein Miklós vezetésével rövid ideig még újra éledt, a gyermekeket a fasizmus örülete elpusztította, nem akadt többé tanuló.

Az államosítások előtti időben az iskola kultúregyletként működött tovább. Utolsó tanára, Klein Miklós, akire mint egy erős testalkatú, nagy bajuszú, sokat dohányzó személyre emlékeznek, a hetvenes években még Szentesen élt.

Az izraelita egyház iskolája az államosítás idejére már gyakorlatilag megszűntnek tekinthető. Az iskola épületét, ami a fenti képen is látható, a háború után orvosi rendelőként használták, majd az 1970-es években életveszélyessége miatt elbontották.

A szentesi zsidóság számos ismert és páratlan személyiséget adott a világnak, kiemelkedik közülük Felsenburg Adolf mellett Dr. id. Purjesz Zsigmond (belgyógyász), Dr. ifj. Purjesz Zsigmond (egyetemi tanár, tankönyvíró, a kolozsvári egyetem tanára), Bánfalvi Lajos (újságíró, műfordító), Pilcz Mór (bécsi lapszerkesztő), Dr. Károlyi Mór (bécsi fogorvos)²⁵. Nem utolsó sorban említésre méltók a Pollák család tagjai, akiknek emléke a város életéhez ma is több szállal kötődik. Ma Pollák Antal²⁶ híradástechnikai feltaláló nevét viseli a városban a Zsoldos Ferenc Középiskola tagintézménye, a Pollák Antal Műszaki Szakközépiskola²⁷. Pollák Antal a dolgozatban korábban említett városi főorvos, az 1873-as kolerajárvány megfékezésében és a Szentesi Kórház létrehozásában résztvevő Pollák Sándor fia, aki tanulmányait bizonyára a szentesi izraelita népiskolában kezdte.

²⁵ Vágvölgyi Zoltán: A szentesi zsidóság története, füzet, a Városi Könyvtár kiadása.

²⁶ http://hu.wikipedia.org/wiki/Poll%C3%A1k_Antal

²⁷ <http://www.pollak.hu/>

Forrásaink

Harsányi László A szentesi izraelita hitközség története Budapest: MIOK, 1970 (A Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 3.)

Nagy Imre Szentes, A magyar városok monográfiája, Bp. 1928.

Vígh Éva A szentesi zsidóság története a kezdetektől napjainkig, szakdolgozat, SZTE BTK Újkori és Legújabbkori tanszék, 2006. megtekinthető a városi levéltárban

Barta Lajos Szentes város Oktatástörténete a kezdetektől az államosításig, záródolgozat, 1995. 20-21. oldal, megtekinthető a városi levéltárban

Labádi Lajos Az izraeliták régi iskolája, Szentesi Élet 2011. szeptember 2.

Zolnay Károly Szentes Műveltségi állapota, 1877/8 tanévi értesítő a Szentes városi VI. osztály gymnasium tanfolyammal egybekötött polgári fitanodáról, Kecskemét, 1878.

Vágvölgyi Zoltán: A szentesi zsidóság története, füzet, a Városi Könyvtár kiadása.

Valamint az OSZK digitális adatbázisában található Szentesi Lapok

Szíves segítségéért és tanácsaiért köszönetet mondunk Dr. Stern Sándor ügyvédnek, Labádi Lajos főlevéltárosnak, Vágvölgyi Zoltán helytörténész-könyvtárosnak, valamint a Szentesi Levéltár és a Városi Könyvtár valamennyi munkatársának.